

Ekološki aggiornamento

Ivan Cifrić

Filozofski Fakultet, Zagreb

Sažetak

U razdoblju od Stocholma do Ria svijet se nije bitno promijenio, kao ni tendencije u zagađivanju i u naporima za otklanjanje posljedica zagađivanja. To razdoblje autor označava kao vrijeme općeg prilagođavanja — ekološki aggiornamento. Svjetska scena obilježena je brzim industrijskim razvojem, ali su brojni problemi ostali: porast stanovništva, glad, smanjivanje resursa, zagađivanje. U svijetu i dalje postoje nesuglasice između razvijenih i nerazvijenih te veći zahtjevi za materijalnim blagostanjem nego što Zemlja može izdržati.

Ekološki aggiornamento označava novu epohu u sve većim zahtjevima za prilagodbom socijalnog sistema mogućnostima prirode. To se izražava i u sve prisutnijoj koncepciji održivog društva (sustainable society).

Stocholmska konferencija 1972. godine ukazala je na globalnost ekoloških problema i na potrebu angažiranja svjetske organizacije. Konferencija u Riu 1992. to je ponovila, ističući probleme klimatskih promjena i održanja raznolikosti života i tražeći veće angažiranje svake zemlje.

Temeljno pitanje svjetskog razvoja ipak ostaje u kontekstu nerazriješenih praktičnih pitanja i odnosa razvijeni — nerazvijeni. To je i okvir novog pristupa rješavanju ekološke krize — ekološkog aggiornamento — i njegovo bitno iskušnje: umjesto eksploatacije kooperacija.

Ključne riječi: ekološka adaptacija, ekološka kriza, ekološka odgovornost, ekološka periferija, ekološka pobuna, ekološki kolonijalizam, održivi razvoj, razvoj

Čovjek i okolina — prirodna i umjetno stvorena — čine cjelovitu simbiozu života na nekom prostoru. To važi i za sva druga živa bića, s tom razlikom što je čovjek daleko prilagodljiviji. On može preživjeti i stvoriti novi svijet i uvjete života i tamo gdje je to drugim životinjama nemoguće. Razlog tome jest to što je čovjek — homo sapiens — u svojoj evoluciji stvorio »distancu« prema prirodnom svijetu koji ga okružuje i time se »izdigao« iznad nužnosti pukog prilagođivanja okolini. On je radom, stvaranjem, promjenama okoline stvarao nove uvjete za život i novi svijet za sebe. Njegove materijalne i duhovne mogućnosti proizvele su, kao sustav posredovanja između socijalnog i prirodnog svijeta, ne samo materijalne instrumente nego i duhovne odnose. Ta dva svijeta danas su daleka, a istovremeno, baš zahvaljujući posredovanju — u posljednjih tristo godina tehnikom — veoma bliska i ovisna. Koliko god nam se, zatvorenima u vlastitu kulu umjetnog svijeta, čini da smo neovisniji, toliko je više naš vlastiti svijet postao ovisan o prirodnom svijetu. Tako se sloboda (pojmljena u kontekstu historije čovjekova svijeta) u odnosu na prirodni svijet i cjelinu odnosa dvaju svjetova (sustava) mora pojmiti i kao mogućnost remećenja okoline. Ta je mogućnost u okvirima naše civilizacije, a osobito posljednjih stoljeća (epoha moderne i postmoderne), shvaćena kao bezuvjetna i kao imperativ čovjekova djelovanja. Ona je u materijalnom smislu, a također i u duhovnom, protumačena kao napredak, razvoj.

Odvajanje čovjeka od prirodnih uvjeta i dominacija njegove »druge prirode« (Markl, 1986) može se tumačiti dvojako. S jedne strane, govori se o degradaciji prirodnog svijeta (entropiji — Rifkin, 1986; zagađivanju i iscrpljivanju Planete itd.), o

ekološkoj krizi. Ovakvo tumačenje pretpostavlja kritiku pojma napretka i ideologije rasta ukazivanjem da takav odnos čovjeka i prirode nije čovjekov prirodni i iskonski odnos. S druge strane, govori se o razvoju, jer bi bez oslobađanja od prirodne nužnosti i uvjeta neposredne okoline čovjek ostao na prethistorijskoj razini. Ovo tumačenje pretpostavlja da život čovjeka u neposrednoj prirodnoj ovisnosti o okolini nije iskonski prirodni odnos čovjeka i njegovo pravo »prirodno stanje«. Čovjek je prirodan upravo po tome što se uspio »distancirati« od neposredne prirodne nužnosti i što stvara. Njegova prava priroda je stvaranje.

No, bez obzira na ove pristupe, najrazvijenije zemlje (a često kažemo: čovječanstvo), našle su se sedamdesetih godina pred socijalnom krizom, preciznije – u krizi koncepcije i realnosti razvoja s obzirom na prirodne uvjete. Najčešće se to stanje definira kao ekološka kriza i često se zaboravlja da je ona uvjetovana socijalnim faktorima. Tadašnji razvoj doveo je do krize, a ubrzo i do nekih strateških dogovora o izlasku iz nje. Pretjerano iscrpljivanje sirovina, demografski rast, nestašica izvora energije, problem prehrane i napokon prekomjerno zagađivanje okoline općenito, zabrinuli su razvijeni svijet za njegovu budućnost. Na scenu su stupili i pesimisti i optimisti budućnosti. Odgovor svijeta bio je u nastojanju da se ocijeni stanje i procijene mogućnosti, s novim pristupima i instrumentima globalnog rješavanja nastalih problema. U tom je duhu sazvana Svjetska konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu u Stockholmu (15 – 16. lipnja 1972.). Doživljaj te konferencije bio je u ono vrijeme dominantno pozitivan. U svakom slučaju pozitivniji no što je to slučaj danas – dvadeset godina kasnije – kad promatramo njezine rezultate. Ona je značila, već samim sazivanjem, izraz opće zabrinutosti za sutrašnjicu i istovremeno priznanje globalizacije ekoloških problema. Strogi kritičari bi za nju, kao i danas za Konferenciju u Rio de Janeiru, rekli da je to bila »velika predstava« za svijet i manje razvijene zemlje jer se stanje od tada do danas nije bitno promijenilo. Od tada je prošlo dvadeset godina, što svakako zaslužuje da se to razdoblje ukratko ocijeni.

Sadašnje stanje na Zemlji posljedica je nekih globalnih tendencija i okolnosti u kojima je svijet živio. One su se izražavale i na pojedinim regionalnim područjima kao i u konkretnim zemljama. Naime, pored globalnih utjecaja, važnu ulogu u rješavanju konkretnih ekoloških problema i razvijanju ekološke kulture općenito imaju pojedini akteri – od države, privrednih subjekata, eko-grupa ili pokreta do političkih organizacija, ne zanemarujući i vjerske organizacije i institucije.

Prva važna okolnost jest **industrijalizam** kao praksa (prvenstveno razvijenih zemalja) i kao vrijednosni sustav. On je dosad dominirao u razvijenim i srednje razvijenim zemljama Zapada, uključujući tu i zemlje realsocijalizma. Dekonstrukcijom realsocijalističkog koncepta oblikovanja svijeta, osamdesetih godina, nije se deagregirala i logika industrijalizma. Štoviše, može se reći da je na tim prostorima i u tim sistemima došlo do povećanih zahtjeva za primjenom vrijednosti i odnosa iz zemalja Zapada. Time je i pojačan pritisak za nastavljanjem onih tendencija koje su zemlje Zapada već pokušavale kritički i praktički nadmašiti i osloboditi ih se. Istovremeno se događao i mogao pratiti gotovo neviđen ekonomski i socijalni uspon industrijskih zemalja. Takav ritam nerazvijene zemlje ne mogu pratiti. Taj razvitak obilježava proteklo razdoblje, a tako će vjerojatno biti i u budućnosti. U tom kontekstu treba promatrati stanje i ekološke posljedice u svijetu općenito. Naznačit ćemo neke:

– gotovo svi se slažu da je došlo do daljnje **globalizacije zagađivanja** Planete, a time i do produbljanja ekološke krize: naročito je nepovoljno stanje u pogledu

klimatskih promjena i ugroženosti brojnih vrsta. Industrijsko zagađivanje nije zaustavljeno niti su prljave tehnologije zamijenjene modernijima. One su često transferirane u manje razvijene zemlje, čime se stanje u tim zemljama samo pogoršalo. Modernije tehnologije zasad su »rezervirane« samo za razvijene.

– **socijalni problemi** postaju još ozbiljniji. Svijet je suočen s »jahačima apokalipse« bez presedana. Glad se sve više širi. Mnoge zemlje ili regije očekuju pomoć razvijenih zemalja da prežive. Svijet se dijeli na obilne, site i gladne, ali se tako stvara i specifičan sindrom: gladni očekuju, polažu pravo na to, da im se »udijeli« pomoć, a razvijeni postaju dobročinitelji. Rijetki su oni koji pitaju zašto je tako i neće li se u budućnosti stvoriti zatvoreni svijet – a danas je takva tendencija – bogatih sa siromašnom okolinom, bogatom prirodnim resursima. Svijet bi mogao postati megalopolis u kojemu opstoji i taj tamni, drugi svijet, suočen s različitim (i novim) bolestima. Zasada, rak, SIDA i druge bolesti neriješeno su pitanje razvijenog svijeta. One kucaju na vrata nerazvijenih. Tome treba dodati da je problem iscrpljivanja (osobito neobnovljivih) sirovina nastavljen, da je energetska bilanca otvorena. Potrošnja je, dakako, u razvijenim zemljama daleko veća nego u nerazvijenima. Kad bismo svi na Planeti živjeli standardom – recimo – Austrije ili Švicarske, pitanje je koliko bismo dugo opstali. Prosječni Amerikanac troši oko 240 puta više energije nego stanovnik neke nerazvijene afričke zemlje. Kad bismo svi trošili barem upola toliko, pitanje je koliko bismo izdržali. Razvijeni naprosto troše previše. Na svijetu je sve više stanovnika koji s pravom polažu pravo na bolji život. No, mogu li ga imati, mogu li dostići razvijeni svijet i standard života njegovih stanovnika? Odgovor je svakako negativan. Od zagrebačke Univerzijade svijet se povećao za oko 500 milijuna ljudi. Može li se održati taj tempo porasta? Ne! Zato i nerazvijene zemlje moraju ozbiljno razmotriti svoj porast stanovništva. To svakako nije jednostavno, već i stoga što u tim zemljama i umire velik broj ljudi, pa je težnja za održavanjem grupe prirodna. Osim toga, shvaćanje života je drugačije nego u razvijenom svijetu, gdje se računa s mogućnostima održavanja obitelji. Svijet je uspio produžiti prosječni život čovjeka, ali nije uspio kontrolirati svoj broj.

– u proteklih 20–ak godina nastavljeno je zagađivanje u svjetskim razmjerima. Rješavanju tog problema je, naravno, posvećena briga, ali ona je još uvijek daleko od porasta zagađivanja. Pored zagađivanja imamo na umu i iscrpljivanje sirovina, smanjivanje šumskog prostora, širenje pustinje itd. Može se prihvatiti teza da je razvijeni svijet zagadio nerazvijeni, da je istrošio ili čuva svoje energetske i druge resurse, a od nerazvijenih zahtijeva da štede. Zahtjev za štednjom i racionalnim gospodarenjem je nužan, ali se s pravom postavlja pitanje: s kojih to pozicija i s kakvim argumentima može razvijeni reći nerazvijenom: moraš ograničiti sječu šume jer to su pluća, i to ne samo tvoja, nego i svijeta. To je moguće pod uvjetom da razvijeni nije svoje potrošio i traži da troši još više dobara onoga koji ih ima i pod uvjetom da tu »uslugu« – a riječ je o resursu – nečim kompenzira. Zar nije čudno, ako ne i cinično, da poljoprivrednici traže hranu od industrijalaca, a sami je proizvode?

– vrijednosni sustav vodećih aktera, razvijenih zemalja i pučanstva, nije se promijenio. Mi se još uvijek upravljamo prema vrijednostima koje su dovele do sadašnjeg stanja i koje mogu svijet dovesti i u kaos. S pozicija nekih ranijih kultura mogli bismo reći da svijet jest u kaosu. Dominantne vrijednosti su još uvijek: imati, osvajati, više a ne manje, materijalno je važnije od duhovnoga, sada je važnije od sutra, trošiti i proizvoditi itd. Čovjek i jedan tip kulture ostaje u prvom planu i sve je njemu potčinjeno. Naprosto se zaboravlja da na Zemlji postoji daleko više kultura i svjetonazora. Naša ekspanzivna civilizacija smatra ih naprosto »suvišnima«, ako ne ekspli-

citno, onda implicitno. One su osuđene na nestajanje, na znanstveno proučavanje i »civilizacijsku šminku«. Zapravo, sve što najrazvijenijima stoji na putu, a ne uklapa se u njega, nestat će ili će postati »trofej«.

Industrijalizam živi u proturječnostima. Jedna od njih je istovremeno uzdizanje ljepota prirode i simboliziranje ideje dominacije i moći čovjeka nad prirodom. Moderna civilizacija to prezentira vrlo upečatljivo. Kao što je nekoć urođenik nosio lubanju protivnika kao simbol vlastite moći i moći nad drugima, tako danas kolektivno sudjelujemo u ideji dominacije nad prirodom. Na primjer, vodoskok u Los Angelosu simbolizira moć čovjeka i dominaciju socijalnog (urbanog) svijeta nad prirodnim. U gradovima se u centru vrlo brižljivo njeguju tulipani, a nedaleko – uz nebudere ili na periferiji – niču divlja smetlišta i razbacani su otpaci naše tehničke civilizacije. Tako se ideja dominacije urbanog svijeta reflektira na odnos prema ruralnom i prirodi. Nastala je ekološka periferija u mikro-zonama gradova i regija, ali i u svjetskim razmjerima. Nerazvijene zemlje žive na ekološkoj periferiji s vjerom da će se s vremenom približiti ekološkom centru. Ekološka periferija zamijenila je, u izvjesnom smislu, kolonijalizam. Ona je postala novi tip odnosa: ekološki kolonijalizam, koji označava više od puke zagađene periferije: označava iscrpljivanje resursa, čuvanje rezervi za razvijene, održavanje ili povećavanje distance u stupnju razvoja. Zanimljivo je da ta ekološka periferija (države) ima sve formalne atribute ravnopravnosti u svjetskim razmjerima (organizaciji). Tako se u ekološkom kolonijalizmu, odnosno ekološkoj periferiji, izražava proturječnost između simboličnog priznavanja i stvarnog potčinjavanja. Ono što se čini prirodi, čini se i »drugima« u društvu.

Ideja dominacije i počiva na slobodnom subjektu, postojanju centra, gospodara itd. u odnosu na potčinjenog: drugog suplemenika, sunarodnjaka, nekog s drugog kontinenta itd. Njena se tendencija može nastaviti putem razvijanja još drastičnijih formi eko-kolonijalizma ili pak može, ukoliko se njeni nosioci osjete ugroženijima, krenuti putem totalitarnog svjetskog poretka na bazi tehničke dominacije. Iskustva totalitarizma, s različitim političkim predznacima, u ljudskoj historiji postoje. Ograničavanjem ekspanzivne ekonomije lako je crpsti takve ideje iz novih argumenata, pa makar oni posezali u domenu budućnosti i ekoloških normi. Osim toga, antiutopije vrlo dobro pothranjuju i takve mogućnosti. One će se toliko više izražavati što više budu iscrpljene stare ideološke matrice. To naravno danas više nije ništa novo niti za prosječnog građanina. U našim smo istraživanjima ustanovili postojanje i takvih latentnih dimenzija (Cifrić, 1990) u okvirima ekoloških orijentacija (Čulig, 1991). Ukoliko se ne nađu novi izlazi, tada su mogućnosti ekološkog kolonijalizma ili pak totalitarnog društva sasvim izgledne.

Druga važna okolnost koja utječe na naše razmišljanje i ponašanje jest nastanak procesa prilagođivanja (adaptacije) u svjetskim razmjerima. On se oblikuje kao ekološki **aggiornamento**. Nasuprot činjenici ekološke krize izazvane ubrzanim razvojem i njegovim posljedicama po svijet, čovjeka i prirodu, formiraju se okviri promjena ponašanja i prilagođivanja novom. Ekološki **aggiornamento** nije samo puko prilagođivanje, već nosi i sam nešto novo. On nije naprosto jedan od procesa svjetskih razmjera. On je karakteristika našega vremena i sadrži u sebi neka bitna obilježja industrijalizma, te istovremeno otvara mogućnosti za većim svjetskim promjenama. U njemu se izražavaju sve dosadašnje proturječnosti i sukobi: razvijenih i nerazvijenih, uniformnosti i diverzifikacije, opasnosti katastrofa i tehnološke prevencije, oblikovanje umjetnog svijeta nasuprot prirodnom; jednom riječju – sva obilježja procesa

čovjekove adaptacije i istovremeno pubune. Naprosto primjećujemo da se mijene ubrzavaju jer je svijet suočen s potrebom novog odnosa prema sebi samome i u sebi samome. Za to je potrebno izvjesno normiranje: odnosa i uloga, nastanak novih institucija, preispitivanje postojećih ponašanja, oblikovanje nove etike i odgovornosti itd., koji mogu garantirati promicanje novih ideja i općenito ideje novoga svijeta XXI. stoljeća.

Iako bi objašnjenje ekološkog aggiornamento zahtijevalo mnogo više preciznosti – jer se otvaraju pitanja: zašto prilagodba, tko se i čemu prilagođuje itd. – ovdje možemo najopćenitije reći da se radi o prilagođivanju »vremenu«, da se prilagođuju socijalni sistem i njegovi podsistemi, a istovremeno da socijalni sistem (čovjek) i dalje »prilagođuje« svoju okolinu sebi. Sve se to može reducirati na jednostavni linearni trend i reći: nastavlja se kao i prije, samo s nekim novim elementima. Da li će takav nastavak biti uspješan i do kada, ili je potrebna radikalna promjena u socijalnom svijetu, glavno je pitanje perspektiva ekološkog aggiornamento. Njegov glavni smisao bi trebao biti prilagođivanje socijalnog sistema prirodnim mogućnostima. No, da bi se tako što moglo ozbiljnije otpočeti, potrebno je pripremiti i prilagoditi socijalne institucije, a dakako i svijest ljudi. Možda su neki elementi održivog društva (*sustainable society*) na tom tragu.

Kriza starih koncepcija i kvantitativnog rasta rezultirala je u proteklom razdoblju pokušajem odgovora na globalne probleme u diskusijama o nultom rastu (Meadows, 1973) i organskom rastu (Mesarović i Pestel, 1976), da bi se posljednjih godina ozbiljno razmatrala tema održivog razvoja (Clark, 1977; UN, 1987). Ukoliko s pozicija tog koncepta ocjenjujemo sadašnje stanje, tada se bez dvoumljenja može reći da svijet tek dijelom ulazi u novu epohu i to po tome što reciklira i standardizira, tj ponaša se konceptualno drugačije. Obvezuje se da će štititi raznolikosti svijeta (Deklaracija, 1992). Gotovo sve druge elemente održivog razvoja još uvijek nije iole ozbiljnije počeo realizirati. To su, na primjer: stabiliziranje broja stanovnika na Zemlji, ograničen rast ekonomije, održavanje trajne kvalitete okoline i ekosistema, odbacivanje vojne proizvodnje, zadovoljavanje potreba ovisno o prirodnim izvorima itd.

U svjetskim i međunarodnim okvirima radi se o principu dobrovoljnosti i obvezatnosti poštivanja standarda i ponašanja u pojedinim segmentima zaštite okoliša. Dobrovoljnost i samoobvezatnost tu je vrlo bitna jer se interesi i njima potencijalni konflikti ne mogu drugačije efikasno rješavati u svijetu. Naime, tu nema drugog arbitra osim UN, pa je poštivanje tih principa i njihovo ostvarivanje u vlastitoj zemlji veoma bitno. Unutar neke zemlje (države) interesni konflikti mogu se rješavati na različite načine: njihovim smanjivanjem, utjecajem na njihove aktere ili pak direktnim interveniranjem nekih trećih zainteresiranih aktera. U svemu tome postoje okvirna pravila i, ako zatreba, »vrhovni arbitar« – država. Svjetsko je arbitriranje još uvijek vrlo krhko i na drugim područjima, pa tako i na području zaštite okoliša. Međutim, ipak je svjetska organizacija UN dosad uspijevala inicirati proces ne samo potpisivanja brojnih konvencija, protokola itd. kojima se potpisnici obvezuju njima sukladno ponašati, nego i stvarati infrastrukturu za ekološku logistiku. U tom smislu su i standardizacija i normizacija važne karakteristike procesa prilagodbe u okvirima svjetske zajednice. Taj proces i primjena teku, naravno, sporo jer su veoma različite materijalne mogućnosti pojedinih zemalja, a ne samo njihova dobra volja. No, on je potaknuo i bilateralne sporazume i sporazume u pojedinim regijama. Upravo regionalni princip postaje konkretna efikasnost jer okuplja neposredno zainteresirane.

Proteklih dvadeset godina vidimo i u kontekstu sukoba i proturječnosti. O sukobu razvijениh i nerazvijениh, što je bila tema šezdesetih i sedamdestih godina, dosad je

mного rečeno. Ovdje bismo samo istakli činjenicu da je taj sukob u socijalnoj sferi postao manifestan i u ekološkoj sferi. Prepoznaje se kao postojanje dvaju svjetova, dviju politika i kao održavanje distance u formuli napretka. Nerazvijeni je svijet praktički osvojen, podložen i ovisan, te je u pitanju samo tempo njegova iskorištavanja. Pritom su na raspolaganju različiti instrumenti, uključujući i ratne operacije.

Brzi razvoj razvijenih zemalja Zapada pokazuje i proturječnosti između procesa **uniformiranja (uniformnosti) i diverzifikacije**. Ne radi se samo o sukobu različitosti oblika i sadržaja, već o sudaru po pravcu. Razvoj ne trpi odstupanja. Organizacija rada, života u tvornici, gradu ili stanu mora biti podređena pravilima koja podržavaju razvoj. Sve druge raznolikosti nisu poželjne, ali se za nuždu trpe. I politički sistemi nastoje se oblikovati vrlo slično kako bi se njima lakše upravljalo, osobito društvenim vrednotama i ljudskim potrebama. U svijetu je nastao novi stil života, novi način građenja, nove funkcije umjetnosti itd. Sve treba biti funkcionalno. To uniformiranje proteže se i u prirodu. Stvorene su ogromne monokulture, a uništene male oaze za život u njima. Presađuju se biljke i kulture u druga podneblja i pojačava entropija. Planeta postaje mali vrt, s težnjom da bude što pregledniji i organiziraniji. Cijeni se prirodno, samoniklo, originalno, a opet se forsira umjetno. Težnjama jednoobraznosti suprotstavlja se alternativa »malog« (Schumacher, 1977).

Svjetski procesi komunikacije i ciljanog razvoja reduciraju raznolikosti u kultura-ma, načinima života, originalnostima regija itd. Marginalizacija jezika i kultura malih naroda vodi uniformiranju svijeta simbola. Nastoji se stvoriti veliku socijalnu zajednicu ili nekoliko njih, s direktnim komuniciranjem, jedinstvenim standardima, iako taj proces ima i svojih oporbi, a prije svega u zahtjevu za identitetom male grupe, etničke skupine ili neke nacije – kulture. Proces narušavanja identiteta ne odnosi se samo na socijalnu sferu, već je duboko prodrio i u prirodu. No, on je u prirodi u suprotnoj tendenciji. Dok se u socijalnoj komunikaciji zagovara neposrednost, kooperativnost, dotle se komunikacija s prirodom sve više organizira kao posredovan proces zahvaljujući tehničkim mogućnostima. Proces urbanizacije i informatizacije o tome najbolje svjedoče. Veliki gradovi u Africi nemaju ništa zajedničko sa svojom prirodnom okolinom. Oni je razaraju. Taj je proces uništio način života tisuća malih zajednica i milijuna domorodaca, koji više ne žive ni u jednom svijetu, već su osuđeni čekati na povijesni vlak – ako se kod njih zaustavi. Oni su nemoćni i mora im se pomagati kao nejakima. Od ljudi su tako stvorena djeca, od kulture marginalnosti i, eventualno, subkulture. Zato se sve to može ocijeniti kao razaranje öikosa i **opcija katastrofe**. Višestoljetni kolonijalizam nije toliko u tome uspio, jer se u nekim elementima adaptirao dotičnom podneblju, koliko je uspjela postkolonijalna era.

Protjeklo razdoblje obilježava i relativno snažna struja **pobune** protiv postojećeg stanja. Iako je ta oporba veoma različita, ona ima dvojaku ulogu: da ukazuje na aktualne probleme kako bi se moglo uspješno intervenirati – funkcionalnost oporbe; da ukazuje na konceptijske greške u sistemu i razvoju – konceptualnost oporbe. Najčešće se pod oporbom misli na ekološke pokrete (Brand, 1985) i različite eko-grupe, uključujući i reagiranja građana. No, time se ona ne iscrpljuje. Pojedinci idu mnogo dalje u koncipiranju novoga društva ili pak u radikalno rušenje ove »muške civilizacije«. Drugi se pak zadržavaju na pojedinim segmentima kao što je kritika vrijednosnoga sustava (Capra, 1986). Ne treba zaboraviti da je funkcionalnost oporbe veoma pozitivno dočekana i u edukaciji. Razvijanjem ne samo alternativnog mišljenja nego i alternativnih vrijednosti, stavova i normi u školama pridonosi se ukupnosti procesa adaptacije i istovremeno pobune. Vrijednost pobune, oporbe, alternativa, vidimo u pripremanju novoga odnosa čovjeka prema prirodi i prema sebi: novi advent u vlastitim rukama, čiji je cilj promjena ponašanja.

U međuvremenu su nastali i neki novi problemi. Jedan od njih je pojava **ozonskih rupa**, koja se u posljednje vrijeme ozbiljno shvatila. Također se u daleko širim razmjerima pojavio **rat** kao uzročnik ekoloških katastrofa. Kao primjer može se navesti **rat u Zaljevu**, a načelno ratna industrija, koja sve više gomila potencijale ekološkog uništavanja. S jedne strane ulažu se napori i financijska sredstva u sanaciju ekoloških šteta i održavanje pojedinih ekosistema, a s druge strane se financira oprema za njihovo (potencijalno) uništavanje. Naravno, sva ta priprema nije za ekološki rat, već je priprema za socijalni rat. Rat je, izgleda, općenito postao sredstvo adaptacije svjetskog sistema. On je gotovo kodificiran. Budući da su prirodni resursi toliko važni, i oni su postali ciljevi u ratovima. Osobito osjetljivo područje su **genetska istraživanja**. Već smo upozorili na moguću biblijsku interpretaciju tog ponašanja: da je čovjek pokusivši drvo znanja dobra i zla bio kažnjen jer je prekršio i srušio moralni poredak. Stoga je morao izgraditi svoj novi poredak. Zahvatom u genetski kod čovjek pokušava prekršiti i zabranu Božju da ne dira u »drvo života« (Cifrić, 1992:65).

S obzirom na nastavak svemirskih istraživanja i letova, a većina njih je namijenjena vojne svrhe, atmosfera, a uskoro i prostor izvan nje, potencijalno postaju novo odlagalište otpada: svjesno ili tehničkim greškama. Kao što je nekoć, pri osvajanju divljeg zapada«, postojalo pravilo da osvajač postaje posjednik zemlje, tako se ovdje otvara pitanje tko i koliko ima pravo na svemirski prostor. **Svemirsko pravo** postat će nova tema u međunarodnom pravu, ali ne samo kao pitanje prava korištenja, nego i kao pitanje obaveza zaštite.

Naše doba donosi još jedan novi problem: **ekološki kriminal**, a s njim i pitanja ekološkog prava. Koliko god prijeti opasnost od naše nemoći u sprečavanju poznatog zagađivanja (i drugih problema), daleko je veći problem upravo od nepoznatog, od svjesnih namjera da se za šaku novca učini neprocjenjiva šteta nekom području. Namjerno izlivanje otrova, neadekvatno plaćeno i potajno deponiranje, radi profita itd. nova je opasnost u svjetskim razmjerima, a osobito za nerazvijene zemlje, uključujući i Hrvatsku.

Ključni je problem ekološkog **aggiornamenta odgovornost**: prema sebi, prema drugima i prema budućnosti. Ona istovremeno znači odgovornost za učinjeno, ali i za neučinjeno. Odgovornost znači demistificiranje dosadašnje paternalističke etike i pokroviteljstva nad prirodom. Tako se sve više razvijaju ideje i oblikuje etika prirode (Taylor, 1986), a kritizira se homocentrična etika. Ekološki **aggiornamento** otvorio je proces razmišljanja o odgovornosti za sutrašnjicu. Ona, međutim, nije motivirana kao ranije, i u tome je njezin novi kvalitet, materijalističkim pobudama – standardom, bogatstvom itd. – već mnogo suptilnijim osjećajima za cjelinu. Taj holistički duh počinje vjetriti mehaničkom stvarnošću. On postepeno demistificira i tronsku ulogu čovjeka. Tomu pridonose i istraživanja postanka planeta i galaksija, a svakako treba dodati i sve napore crkve i teologa u objašnjavanju problema stvaranja i čovjekove uloge u njemu, kao i pozivanje na mir.

U protekle dvije dekade svijet se nije oslobodio pritiska ekološke krize. Ostao je primarno u starim koncepcijama razmišljanja, ali se otvorio i za nove opcije razvoja. One pružaju nadu. Prva konferencija pokazala je da su problemi postali globalni i da se moraju rješavati zajedničkim snagama. Ona im je dala legalitet i legitimitet ekološkoj paradigmati. Druga konferencija pokušava uspostaviti instrumente suglasnosti i veće inicijative i obaveze zemalja, osobito u pogledu zaštite vrsta i klimatskih promjena u svijetu. Pred njom je ostao otvoren problem razrješavanja pitanja razvoja u kontekstu

dominacije razvijenih nad nerazvijenima. Pa ipak, ekološki aggiornamento zasada predstavlja opći strateški pristup za ponašanje svih i svakoga. Njegovi rezultati ovisit će daleko više o moćnima nego o slabima. Ako je ekološki aggiornamento sadašnji svjetski odgovor, koji promjene vidi u procesima kooperacije i suradnje, a ne eksploatacije i dominacije – i u tom smislu socijalne promjene u svijetu – on ostaje na tragu dosadašnjeg civilizacijskog razvoja intonirajući »civilizacijsku monokulturu«. Njegove šanse ne leže u deklarativnom prihvaćanju ili odbijanju, nego u samosvijesti svjetske zajednice i mogućnostima osiguravanja prava na dostojan život svakome. On je i novi izazov za smisao svjetske zajednice, za razum moćnih ili pak put neuspjeha civilizacije i njezin hod u novu ekološku podjelu svijeta s totalitarnim poretkom dominacije jačega. Sudeći po dvjema točkama: – legalizaciji (1972) i kooperaciji (1992) – čovječanstvo ostaje optimističko.

LITERATURA:

- Brand, K–W. /Hg./ (1988). **Neue soziale Bewegung in Westeuropa und den USA**. Ein internationaler Vergleich. Frankfurt/New York: Campus.
- Cifrić, I. (1990). **Ekološka adaptacija i socijalna pobuna**. Zagreb: Radničke novine.
- Cifrić, I. (1992). Rat i öikocid. **Socijalna ekologija**, 1(2):143–157.
- Cifrić, I. (1992). Ekološka dimenzija biblijske misli. U: Cifrić, I. (ur.), **Razvoj – Pretpostavke i ekološka protuslovlja** (str. 59–94). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Clark, P. /Ed./ (1977). **The Sustainable Society**. New York.
- Capra, F. (1986). **Vrijeme preokreta**. Zagreb: Globus.
- Deklaracija** (1992). Rio de Janeiro: UNCED.
- Markl, H. (1986). **Natur als Kulturaufgabe**. Stuttgart: Deutsche Verlag–Anstalt.
- Meadows, D. i sur. (1973). **Granice rasta**. Zagreb: Stvanost.
- Mesarović, M. i Pestel, E. (1976). **Čovječanstvo na raskršću**. Zagreb: Stvarnost.
- Rifkin, J. (1986). **Posustajanje budućnosti**. Zagreb: Globus.
- Taylor, P. W. (1986). **Respect for Nature**. Princeton: Princeton University Press.
- UN (1987). **Our Common Future**. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Schumacher, E. F. (1977). **Die Rückkehr zum menschlicneh Mass** (»Small is beautiful«). Reinbek.

ECOLOGIC AGGIORNAMENTO

Ivan Cifrić
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

In the period from the Stockholm to Rio meeting the world has not changed essentially, neither have the incidents causing pollution lessened in number, nor have the efforts to eliminate the consequences of such actions diminished. The author defines the period as the time of general adapting tendencies — the ecological aggiornamento. The world stage has been marked by speedy industrial development, though the numerous problems have remained: increase of population, famine, decrease of resources, pollution incidents. In the world, the controversy of developed and underdeveloped countries continues together with the growing demands for material prosperity at a pace the Earth cannot withstand.

Ecological aggiornamento starts a new epoch with the increasing demand for adapting the social system to the capacities of nature. It is visible in the increasingly important presentday concept of sustainable society.

Stockholm conference of 1972 pointed to the global aspects of ecologic problems and to the need to engage the world organizations in the solving of the problems. The Rio conference in 1992 repeated the conclusions emphasizing the problems of climatic changes and biodiversity, while also requiring greater engagement of every country.

The basic questions of the world development are still to be found in the context of un-solved practical questions as well as on the relationship of developed and under-developed countries. The fact defines also the frame of the new approach to solving of the ecologic crisis — ecological aggiornamento — as well as the basic temptation of the fact, instead of discussing exploitation of cooperations.

Key words: *development, ecologic adaptation, ecologic colonialism, ecologic crisis, ecologic periphery, ecologic responsibility, ecologic uprising, sustainable development*

ÖKOLOGISCHER AGGIORNAMENTO

Ivan Cifrić
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Im Zeitabschnitt zwischen Stockholm und Rio hat sich die Welt nicht sehr verändert, und auch nicht die Tendenz zur Verschmutzung und die Anstrengung zur Beseitigung ihrer Folgen. Dieser Zeitabschnitt wird vom Autor als Zeit allgemeiner Eingewöhnung gekennzeichnet — als ökologischer Aggiornamento. Die Weltszene ist durch schnelle industrielle Entwicklung bezeichnet, dennoch sind zahlreiche Probleme immer noch vorhanden: Bevölkerungszuwachs, Hunger, Rohstoffquellenverminderung, Verschmutzung. Auf der Welt bestehen auch weiter Kontroversen zwischen entwickelte und unentwickelte, sowie höhere Ansprüche auf materiellen Wohlstand, als die Erde es ertragen kann.

Ökologischer Aggiornamento bezeichnet eine neue Epoche mit immer höheren Ansprüchen auf die Anpassung des Gesellschaftssystems der Naturmöglichkeiten. Das wird ebenfalls in der immer anwesenderen Konzeption der erhaltbaren Gesellschaft (sustainable society) zum Ausdruck gebracht.

Die stockholmer Konferenz 1972 wies auf die Gesamtheit der ökologischen Probleme und auf die Notwendigkeit hin Weltorganisationen zu engagieren.

Die Konferenz in Rio 1992 wiederholte das und hob die Probleme des Klimawechsels und der Lebensverschiedenheitserhaltung hervor, wobei sie eine grössere Verpflichtung aller Länder verlangte.

Die Grundfrage der Weltentwicklung bleibt dennoch im Kontext der ungelösten praktischen Probleme und dem Verhältnis zwischen entwickelten und unentwickelten. In diesem Rahmen steht auch ein neuer Zugang zur Lösung der Ökokrise — der ökologische Aggiornamento — und seine wesentliche Versuchung: statt Ausnutzung — Zusammenarbeit.

Grundausrücke: *Entwicklung, erhaltbare Entwicklung, ökologische Anpassung, ökologische Empörung, ökologischer Kolonialismus, ökologische Krise, ökologische Peripherie, ökologische Verantwortung*